

DEJSTVA JUGOSLOVENSKE MORNARICE NA KRILU ARMIIJE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Dejstva mornarice u završnim operacijama spadaju u red dobro organizovanih i uspješno izvedenih krilnih operacija, tipičnih za sa-dejstvo mornarice kopненоj vojsci kada vodi operacije duž obale naslonjene na more i otoke. Danas poslije dvije decenije o njima se može više reći nego neposredno iza rata. Na jednoj strani, zahvaljujući razvoju vojne misli, saznanja su zrelija, a na drugoj, sada su nam pristupačni dokumenti neprijatelja i naših saveznika iz rata, što nam omogućava veću objektivizaciju sopstvenih iskustava. Zato mislim da je korisno, slaveći četvrt vijeka ratne mornarice, govoriti o ovome, kao što je korisno sagledati i druga iskustva mornarice NOVJ, jer ovo nije jedino od značaja za ulogu i zadatke mornarice koju ona ima na jadranskom pomorskom vojištu, čak bi se moglo reći ni najvažnije.

NEPRIJATELJSKE SNAGE NA JADRANSKOM MORU PRED KRAJ 1944. I POČETKOM 1945. GODINE

Obično se misli da su njemačke pomorske snage na Jadranu bile slabe, jer ih Nijemci nijesu imali kuda dovesti na Jadran s obzirom na to što su anglo-američke snage sve vrijeme, a naročito poslije kapitulacije Italije, potpuno kontrolisale Sredozemno more. Stvarna situacija je bila sasvim drugačija. Njemačke pomorske snage pred početak borbi za Dalmaciju u jesen 1944. godine dostigle su planirani nivo od dvije flotile razarača i torpiljarki, jednu flotilu korveta, četiri flotile torpednih čamaca i po jednu flotilu minolovaca, desantnih i transportnih brodova sa ukupno ukrcanih 6.000 mornara i stariješina, od ukupno 25.000 ljudi koliko je brojala njemačka mornarica na Jadranu u to vrijeme. Njemačke pomorske snage u julu 1944. brojale su: 9 razarača i velikih torpiljerki, 1 krstaricu, 22 torpedna čamca, 10 minolovaca, 2 lovca podmornica, 25 desantnih brodova, 5 naoružanih tunolovaca i koča i 45 naoružanih motornih jedrenjaka.¹

Početak aprila 1945. Nijemci su još imali 3 razarača, 30 torpednih čamaca, topovnjača, lovaca podmornica i obalskih lovaca, 8 minolovaca, 1 minopolagač, 40 tenkonosaca i desantnih splavova koji su bili dobro naoružani pav-topovima 20 i 27 mm i brodskim topovima 88 mm, veći broj naoružanih motornih jedrenjaka i oko 60 teretnih brodova i tegljača srednje i male tonaže i motornih jedrenjaka — ukupno preko 80 ratnih brodova i naoružanih motornih jedrenjaka i oko 60 pomoćnih i teretnih brodova.

¹ *Vojna enciklopedija, sveska 6, str. 111.*

Obim njemačkih pomorskih snaga odgovarao je zadacima koje su dobile u odbrani Dalmacije i Istre, obezbeđivanju pomorskih komunikacija na istočnoj obali Jadrana, snabdijevanju snaga u Dalmaciji, Albaniji i Grčkoj, našim i savezničkim snagama koje su djelovale protiv njih, kao i općim uslovima uskog jadranskog pomorskog vojišta na kojem su od proljeća 1944. godine pa dalje imale prevlast u vazduhu naša i saveznička avijacija. Ni u savremenim uslovima jadransko pomorsko vojište za slične zadatke ne bi zahtijevalo znatno veće pomorske snage na jednoj ili na drugoj strani. Odatle cjelokupno iskustvo mornarice NOVJ u organizaciji i izvođenju dejstava ima svoj pun značaj i smisao za naše pomorske snage danas.

Važno je uočiti način na koji su Nijemci uspjeli u jadranskim brodogradilištima izgraditi, a kasnije i održavati svoje pomorske snage, kako su doturali iz dubine gotove sekcije velikih brodova, pa su čak i čitave manje brodove transportovali kopnom iz Sjevernog mora kada im avijacija nije dozvoljavala da to rade u jadranskim brodogradilištima, ili ova nijesu bila osposobljena za izgradnju odgovarajućih vrsta i tipova brodova.

Snage i sistem odbrane otoka i obale. U našoj zemlji uoči završnih operacija uporno su se branile dvije njemačke grupe armija, E i F, koje su formirale front od Drave do jadranske obale kod Karlobaga i otoka Paga sa zadatkom da zaštite jugoistočne prilaze Njemačkoj i prihvate snage koje su se povlačile sa Balkana.

U Italiji na tzv. Gotskoj liniji u Toskanskim Apeninima pred savezničkim armijama branila se njemačka grupa armija C čiji se front naslanjao na jadransko obalu u visini Riminija.

Obrana sjevernog Jadrana povezivala je njemački front u Italiji i Jugoslaviji u jedinstvenu stratezijsku odbranu. Obalu i otoke sjevernog Jadrana, od Karlobaga i Paga do Trsta i Soče, branili su dijelovi dvije divizije, jedna tvrđavska brigada iz 15. brdskog korpusa i glavnina 97. brdskog korpusa.

Pred frontom 4. armije nalazilo se na svojoj dubini operacije do Trsta 122.500 njemačkih i kvislinških vojnika, od čega je 46.000, ili preko jedne trećine, bilo angažovano u odbrani obale i otoka. Karakteristično je da je na otocima bilo angažovano 9% žive sile, 13% artiljerijskih oružja KoV, 21% obalskih artiljerijskih oružja i 43% malokalibarskih pav-oružja od ukupnih snaga raspoređenih u neposrednoj protivdesantnoj odbrani obale.

Na pravcu kojim su nastupale snage jugoslovenske mornarice i 9. divizija 4. armije Nijemci su se odlično utvrdili. Od novembra 1943. kada su zauzeli otoke i obalu oni su stalno izgrađivali sistem odbrane. Jedna linija odbrane vodila je od Pule preko Lošinja do Raba i Paga, drugu su obrazovali na sjevernom dijelu otoka Cres a i otoka Krka, a treća je bila na obali od Ičića do Bakarskog zaljeva s osloncem na dobro fortificirane baterije u Lovranu, Volocskom, Rijeci i Urinju (kod Kraljevice). Mnogobrojne minske prepreke postavljene po Kvarneru i Kvarneriću, kanalima koji vode u riječki basen, neposrednim prilazima otoku Rabu i Lošinju i ulazu u riječku

luku, predstavljale su masovnu i stalno prisutnu opasnost koja je pretila svakom pokretu morem, posebno desantima kada su brodovi prevozili nagomilano ljudstvo i tehniku.

Postavljajući odbranu u sjevernom Jadranu Nijemci su stalno računali sa krupnim desantima saveznika, pa su organizovali jake minsko-artiljerijske položaje kojima su obezbjeđivali primorska krila i bokove kopnenih frontova u Jugoslaviji i Italiji.

Odbrana otoka bila je postavljena po sistemu utvrđenih rejonā čiju su okosnicu činile dobro fortificirane obalske baterije i minske prepreke u moru. Rejoni su bili posjednuti znatnim kopnenim snagama, među kojima je bilo najviše posadnih jedinica, mornara sa potopljenih brodova i podmornica, uvježbanih za borbu u utvrđenjima. Ovisno o raspoloživim snagama neprijatelj je nastojao da odabere i zaposjedne još i taktički najvažnije rejone. Obično su to bila naseljena mjesta za koja je organizovao kružnu odbranu. Samo na kvarnerskim otocima posjednutim na ovaj način bilo je preko 4.000 njemačkih vojnika, sa oko 18 obalskih baterija i velikim brojem protuavionskih i pratećih oruđa, minobacača i drugog naoružanja. Znažno veći broj snaga bio je raspoređen u lukama i utvrđenim rejonima na obali za neposrednu odbranu obale i pomoć otocima. U lukama ispod Velebita-Karlobagu, Jablancu i Senju — bila su raspoređena četiri pješadijska bataljona sa nekoliko baterija. U rejonu Rijeke nalazio se obalski puk sa dijelovima dvaju obalskih artiljerijskih divizionā. Utvrđeni rejon pomorske baze Pula branile su mornaričke jedinice jačine oko 2.500 ljudi i jedan ojačani pješadijski puk iz 97. korpusa koji je povučen u dubinu kada su se naše snage iskrcale u Istru.

Dobro utvrđena i posjednuta njemačka odbrana na otocima, u Primorju i Istri imala je krupnih nedostataka:

— Nijemci nijesu posjedovali savremeniju tehniku za osmatranje, koja je tada već bila u upotrebi, pa su osmatrali isključivo vizuelno, što znači za vreme noći sasvim ograničeno, a u mrkim noćima nikako; na taj način prilazi otocima nijesu mogli biti kontrolisani;

— odbrana je bila okrenuta ka neprijatelju koji se očekivao sa otvorenog mora; ona je, istina, bila dopunjena poslije iskustva u borbama na srednjodalmatinskim otocima, ali su položaji sa leđa, od kopna i unutrašnjih otoka, i dalje bili nedovoljno branjeni;

— nedostajale su im pokretne rezerve za intervenciju između pojaseva odbrane i pojedinih utvrđenih rejonā, pa su bili osuđeni na iščekivanje, bez aktivnosti i ikakve inicijative;

— nijesu sasvim jasni zadaci njemačkih pomorskih snaga koje su imale u odbrani obale i otoka; iz njihova ponašanja u završnim operacijama očito je da nijesu bile planirane za neposredno izviđanje i napad na naše desantne konvoje, niti su obezbjeđivale manevar snagama među otocima i sa kopna na otoke.

Način kako su Nijemci posjeli i branili otoke i obalu omogućio je našim snagama da se više-manje neopaženo ubacuju noću na neposjednute i malo kontrolisane dijelove otoka i obale, dovoljno blizu neprijateljskih uporišta, tako da su se jedinice poslije iskrca-

vanja brzo našle na polaznim položajima za napad, a izbjegle da se iskrcavaju pod vatrom i sa mora lome odbranu.

U odbrani razuđene obale i otočkog arhipelaga objektivno je bilo teško izbjeći neke od slabosti u sistemu odbrane o kojima je bilo riječi i sa tim treba i ubuduće računati. To se može maksimalno nadoknaditi manevrom snaga sa kopna i među otocima, gdje se pomorske snage mogu neposredno angažovati i činiti osnovu toga manevra. Tako bi odbrana postala aktivna i bitno bi izmijenila svoj karakter, što joj gust otočki arhipelag i blizina obale omogućavaju. Istureni otoci na ključnim pozicijama na pomorskom vojištu mogu se braniti najupornije i za njih se mogu angažovati respektivne snage na kopnu, moru i u vazduhu, s obzirom na to što o njihovoj odbrani ovisi opća situacija na pomorskom vojištu i primorskom frontu.

SNAGE JUGOSLOVENSKE MORNARICE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Po oslobođenju Dalmacije početkom novembra 1944. mornarica je većinu svog borbenog potencijala — naoružane i patrolne brodove, desantna sredstva i bataljone pješadije — uputila na front prema neprijatelju. U pozadini je ostavljen samo najnužniji dio snaga za obezbjeđenje koji je potčinjen 2. pomorsko-obalskom sektoru u Istri (početkom 1945. godine preimenovan u Pomorsku komandu sjevernog Jadrana) čije su operativno područje — kvarneske otoke, Hrvatsko primorje i Istru — držale neprijateljeve snage.

Na otoku Istu 9. novembra formiran je Kvarnerski pomorski sastav u koji su ušli naoružani brodovi, patrolni čamci i desantnojurišna sredstva, čiji su zadaci bili: uništavanje neprijateljskih plovničkih jedinica i transportnih brodova; održavanje veza i prebacivanje ljudi i materijala sa i na područje pod neprijateljskom kontrolom; zajednička dejstva na okupiranim otocima sa jedinicama mornaričke pješadije i podrška primorskog krila jedinica NOVJ.

Ovi i drugi zadaci tipični za pomorske snage, možda preambiciozno postavljeni, zasnovani su, na jednoj strani, na borbenom iskustvu koje su imale posade naoružanih brodova i patrolnih čamaca u protekloj godini borbe na moru kroz koje su vrijeme zaplijenjena ili uništena 34, a oštećena 25 neprijateljskih brodova, a na drugoj, na odlučnosti kojom se prilazilo zadacima u završnoj fazi obračuna sa njemačkim snagama na Jadranu.

Samo dan prije formiranja Kvarnerskog pomorskog sastava formiran je na Istu Kvarnerski odred mornaričke pješadije, prva veća jedinica mornaričke pješadije. Prve jedinice mornaričke pješadije, veličine voda i čete, nastale su odmah poslije formiranja pomorskih (obalskih) sektora u jesen 1943. godine, kao izraz borbenih potreba na teritoriji i akvatoriji svakog sektora. Strogo uzevši, te jedinice jedva da bi se mogle nazvati mornaričkom pješadijom, podrazumjevajući pod tim nazivom jedinice namijenjene da vode borbu u specifičnim uslovima, prvenstveno u pomorskim desantima kao prvi ešelon.

Radilo se zapravo o otočkim vodovima koji su nikli iz potrebe da se neprijatelju ne dozvole iskrcavanje i racije, što je on često činio na otocima i dijelovima otoka gdje nije imao stalne garnizone. Ove jedinice su komande sektora kasnije koristile i za napade na neprijateljeve posade i uporišta na otocima i obali. One su sve više sticale iskustva u ukrcavanju i prevoženju brodovima, a brodovi njihova dejstva na obali u podršci vatrom. Tokom ljeta 1944. godine iz četa mornaričke pješadije formirani su bataljoni, kojih je u mornarici u to vrijeme bilo ukupno 6, a u novembru je od njih 4 formiran pomenuti odred mornaričke pješadije.

Uočava se da je stvaranje otočkih jedinica bio izraz potreba mornarice čiju su operativnu osnovicu činile razvedena obala i razvijeni otočki arhipelag. One se moraju osposobljavati za zadatke mornaričke pješadije (ili bar za dio tih zadataka), jer bez toga ne bi mogle aktivno braniti svoje otoke, intervenisati na susjedne, ubacivati morem u neprijateljski raspored ako se uspije iskrcati na otok, i, dejstvovati u sličnim uslovima. Ovim se ne poriče potreba i za određenim snagama mornaričke pješadije, osposobljene i opremljene za tipična dejstva u pomorskom desantu. Uostalom, već nekoliko godina neke pomorske zemlje razvijaju jedne i druge, iako im to geografski uslovi sopstvenog vojišta ne nameću.

Postavlja se pitanje, zašto komanda mornarice kasno donosi odluku o formiranju bataljona mornaričke pješadije (Naredba štaba mornarice br. 5597 od 19. VII 1944. godine)? Sigurno da su, pri tom, teškoće u mobilizaciji novih boraca za popunu jedinica imale važnu ulogu.

Međutim, postojanje jake 26. divizije na otoku Visu gdje je glavna baza mornarice i njena komanda, nije bilo bez određenog uticaja. Naime, 26. divizija je u suštini vršila zadatke mornaričke pješadije na najinteresantnijem području za mornaricu — na otoku Visu. Pored toga, stalnim napadima i uspješnim dejstvima i na drugim srednjodalmatinskim otocima, odgađana je potreba za formiranjem posebnih jedinica mornaričke pješadije. Čim je divizija orijentisala svoja dejstva na obalu, stečena iskustva pomorskih obalskih sektora izbijaju u prvi plan i formiraju se krupnije jedinice mornaričke pješadije.

Pokazalo se međutim, da su za partizanski način ratovanja po otocima, obalnom i otočkom morskom području najprikladnije manje grupe brodova (ondašnje flotile, koje bi danas odgovarale odredu, eventualno divizionu) i jedinice mornaričke pješadije, odnosno otočke jedinice, ne veće od bataljona. Po potrebi su se mogle grupisati veće snage za napad na otok, pojedini otočki garnizon ili utvrđeni rejon, ali krupniji sastavi kao stalne formacije sa posebnom komandom nijesu se pokazale efikasnim. To je bio razlog što je poslije nekoliko, manje-više neuspjelih akcija na kvarnerske otoke, rasformirana komanda odreda mornaričke pješadije i bataljoni neposredno potčinjeni komandi 2. pomorsko-obalskog sektora. Komanda odreda formiraće se ponovo pred početak završnih operacija. U frontalnim borbama u završnim operacijama odred je dobijao zadatke na samostalnim pravcima koje su mogle izvršavati samo krupnije i dobro podržavane jedinice, sa jedinstvenom komandom.

Kvarnerski pomorski sastav produžio je kao jedinstvena operativno-organizacijska jedinica, iako ni on, sve do završnih operacija, to nije opravdao. Sastavljen od nekoliko tipova brodova različitih po namjeni, on nije mogao zajednički izvršavati zadatke sve dok nije obezbjeđivao prevoženje desanata krupnih jedinica u završnim operacijama. Razlog što komanda pomorskog sastava nije bila rasformirana treba tražiti prvenstveno u rasterećenju komande pomorskog sektora svakodnevnih obaveza u komandovanju pojedinim brodovima ili grupama brodova, njihovoj popuni i održavanju.

Broj i kvalitet naših snaga. Pomorska komanda sjevernog Jadrana imala je:

— Kvarnerski pomorski sastav sa 5 naoružanih brodova, 20 patrolnih čamaca i 6 desantno-jurišnih sredstava; broj transportnih brodova se stalno mijenjao tako da je kod iskrcavanja u Istru učestvovalo 12 motornih jedrenjaka i oko 70 leuta i čamaca;²

— Kvarnerski odred mornaričke pješačije na početku operacije sa 4 bataljona, a tokom operacija, pristizanjem iz pozadine i formiranjem novih jedinica, broj se povećao na 7 bataljona;

— pomorske obalske komande (POK) kao niže organizacijske jedinice pomorske komande su od zemaljske i protuoklopne artiljerije koja je svojevremeno služila za odbranu Ista, i zaplijenjenih obalskih i protuavionskih oruđa na otocima i obali formirale obalske artiljerijske jedinice; organizovale snabdjevanje i remont; oživljavale pomorski saobraćaj duž obale i sa otocima; preuzimale brodogradilišta i remontne zavode i organizovale rad, prvenstveno za ratne potrebe, a zatim i za obnovu zemlje. Prvo je formirana POK Rijeka, a zatim, prema toku operacija, POK Trst pa POK Pula.

Ukupno brojno stanje koje je na početku operacije bilo oko 3.000 boraca i starješina povećalo se tokom operacija na oko 5.000, ne računajući pomorsku privredu, brodogradnju i lučku službu koje su pod upravom pomorske komande organizovane na oslobođenom teritoriju.

9. divizija imala je u sastavu tri brigade (2. dalmatinsku proletersku, 3. dalmatinsku i 4. splitsku), artiljerijski divizion, inženjerijski bataljon, bataljon veze i pozadinske dijelove, ukupno oko 8.000 boraca i starješina. U oslobađanju otoka Krka učestvovala su još i dvije brigade 26. divizije, pošto je dio snaga 9. divizije bio orijentisan na vanjske kvarnerske otoke Lošinj i Cres.

Operacije armije podržavale su naša i saveznička jurišna i lovačka avijacija sa aerodroma Zemunik, Škabrnja i Vis.

O kvalitetu jedinica 9. divizije jedva da je potrebno govoriti. Te su jedinice prošle kroz rat i mnoge borbe, dvije od ukupno tri brigade učestvovala su u petoj neprijateljskoj ofanzivi i nosile bogato ratno iskustvo i tradiciju. Nedostatak im je bio što nijesu imale iskustva u sadejstvu sa mornaricom.

² Zbornik, tom VIII, knjiga 3, dokumenat 174.

Osnovni komandni kadar mornaričkih jedinica je, također, stekao iskustva u partizanskom ratu u brigadama, a zatim za proteklu godinu i na moru. Kadar na brodovima je prošao kroz borbe, stekao znatna iskustva i adaptirao se na ratnu situaciju i ambijent pomorskog akvatorija u kome je ratovao. Postojalo je i značajno iskustvo u zajedničkim dejstvima sa brigadama 26. divizije na srednjodalmatinskim otocima.

Borački kadar mornaričke pješadije samo je djelomično prošao kroz rat. Tek u završnim operacijama trebalo je da se vatreno krsti i da uspješno izvrši zadatke koje će primiti. Povoljna okolnost je bila što je starješinski sastav u četama, bataljonima i odredu bio iskusan, jer ga je mornarica dobila pretežno iz prvih dalmatinskih brigada i regrutovala među prezdraelim ranjenicima koji su se preko Visa vraćali iz bolnice u Italiju. Politička priprema i stvorena atmosfera, vezana za osnovni cilj — što prije stići u Istru i Trst — sa ovakvim rukovodećim jezgrom omogućuje da se i nedovoljno iskusi i mladi borci brzo uključe u opći borbeni entuzijazam i dobro izvršavaju svoje zadatke.

Naoružani brodovi, solidno građeni, sa gustom vatrom na malim daljinama i brzinama koje su bile dovoljne da prate naše desantne konvoje, mogli su obezbijediti blisku zaštitu na kratkim prevoženjima sa kopna na otoke i sa jednog otoka na drugi. Njihovi mali kalibri nijesu mogli dati artiljerijsku podršku desantu, pa nas je to upućivalo, kao uostalom sve dotadašnje iskustvo u borbi na srednjodalmatinskim otocima, ne na „lomljenje“ neprijateljske odbrane sa mora, već na ubacivanje jedinica na nebranjene dijelove otoka i stvaranje na kopnu povoljnog odnosa snaga koji će nam obezbijediti uspjeh.

Već sa prvim jedinicama morali smo iskrcevati artiljeriju za podršku, što je posebno pravilo teškoće, jer se za iskrčavanje tehnike moralo pristajati na bar donekle uređenu obalu, posebno ako se ona iskrčava sa jedrenjaka. Najveću oskudicu osjećali smo kod transporta teže tehnike, s obzirom na to što smo na početku imali samo tri, a tokom operacija doturena su nam još tri desantno-jurišna sredstva. Sve drugo morali smo rješavati jedrenjacima, leutima i čamcima.³

Prevoženje se neminovno moralo produžavati što bi nas, u uslovima organizovanog neprijateljskog otpora, izložilo velikim gubicima. Premalena i nepodesna za iskrčavanje na neuređenoj obali, naša transportna sredstva bila su suviše podložna vremenskoj situaciji, što je moglo dovesti u rizik operaciju u njenoj najkritičnijoj fazi.

Na našem pravcu nadiranja bilo je položeno nekoliko hiljada morskih mina. Mi nijesmo imali sredstva za protivminsku odbranu. Improvizacija protuminskog izviđanja običnom žicom koju su vukli leuti između sebe bila je simbolična. I da smo imali minolovce pred prvim desantnim konvojima, najvjerovatnije ih ne bismo mogli upo-

³ Za prebacivanje 10.170 boraca i starješina, 1.620 konja, 600 zaprežnin kola, 20 topova, 25 motornih vozila, 4 tenka, 2 oklopna kola, 1.350 tona materijala i municije, raspolagali smo ukupno sa 6 desantno-jurišnih splavova, 12 jedrenjaka i oko 70 ribarskih leuta, sportskih i turističkih čamaca. (*Zbornik, tom VIII, knjiga 3, dok. br. 174*).

trijebiti, pošto smo težili iznenađenju jer nam je davalo najviše prednosti. Međutim, oni bi bili upotrijebljeni za protuminsko izviđanje, a djelimično i za čišćenje ruta kojima su dolazili sledeći konvoji i pothranjivanje iskracane jedinice.

Obavještajna služba sa širokom bazom i dobrom organizacijom u cjelini bila je osposobljena za prikupljanje i sređivanje podataka o neprijatelju. Posebno je bila osposobljena da prati pokrete brodova, kako je, u osnovi, bila i postavljena. Međutim, brzo se pokazalo da nije bila osposobljena da prati brze promjene kod neprijatelja koji se povlačio, gubio snage i pregrupisavao.

Trupna izviđačka služba, koja je bila sposobna da se blagovremeno prebaci na otoke i u utvrđene rejone i dostavi precizne podatke, skoro da nam je sasvim nedostajala. To će naročito doći do izražaja kod prodora u južnu Istru, koju pomorska komanda, zbog daljine nije uspjela obuhvatiti svojom obavještajnom mrežom, što joj je uspjevalo na kvarnerskim otocima, Hrvatskom primorju i području Rijeke. Oklijevanje odreda mornaričke pješadije na prilazima Puli rezultat je, među ostalim uzrocima, i nemanja tačnih podataka o stanju i situaciji kod neprijateljevih snaga u rejonu Pule. Očekivale su se jake snage i snažan otpor, a bez tačnih podataka o njihovom rasporedu bilo je rizično napadati.

Zadatak. Vrhovni komandant maršal Tito, u februaru 1945. godine postavio je pred armiju zadatak da oslobodi cjelokupnu etničku teritoriju naših naroda, okruži i prisili na kapitulaciju sve okupatorske snage na teritoriji Jugoslavije. 4. armija, raspoređena u sjevernoj Dalmaciji i Lici, primila je zadatak da razbije neprijateljske snage između rijeke Une i otoka Paga, a zatim da produži nastupanje kroz Liku, Hrvatsko primorje i Istru ka Soči i Koruškoj. U prvoj fazi trebalo je osloboditi Liku i otoke Pag i Rab. U drugoj osloboditi Hrvatsko primorje, izbiti na staru jugoslovensku granicu i osloboditi kvarnerske otoke. U trećoj iskrcati se u Istru, preći staru granicu i preduzeti napad na Trst i prodor prema Koruškoj.

Mornarica je dobila zadatak da osigura podršku 4. armije u otočkom i obalnom području i osigura prevoženje morem ljudstva i materijala iz pozadine na front. 9. divizija i pomorska komanda sjevernog Jadrana, koje su 16. marta 1945. primile zadatak od komande armije i komande mornarice, bile su određene da nastupaju otočkim i obalnim područjem i u prvoj fazi savladaju njemačke snage na otoku Pagu, Rabu i duž podvelebitskog primorja u Karlobagu i Jablancu.

Komandovanje. Mornaričke snage određene da uzmu učešće u završnim operacijama, bile su potčinjene pomorskoj komandi sjevernog Jadrana, a ova je bila operativno potčinjena komandi 4. armije. Iako su to bila jedina borbena dejstva koja je u završnim operacijama vodila mornarica, komanda mornarice ih je, po mojem mišljenju, pravilno prepustila komandi sjevernog Jadrana, dok je za sebe zadržala prevoženje morem iz dublje pozadine (južnih jadranskih i alban-

skih luka) novomobilisanih boraca sa Kosmeta i iz Makedonije, borbenih potreba, goriva i hrane za potrebe prvenstveno 4. armije, a dijelom i drugih snaga koje su napredovale južno od Save.

Mornarica je jednovremeno izvršavala svoje stalne zadatke na oslobođenom dijelu mora i obale, — obezbjeđivala plovne puteve, osiguravala kritične sektore obale, prevozila savezničku pomoć itd. Da bi komandi 4. armije pružio potrebne savjete o upotrebi mornaričkih jedinica i rješavao iskrsele probleme na licu mjesta, u najvažnijim fazama operacije komandant mornarice nalazio se na komandnom mjestu 4. armije.

Između komandi sjevernog Jadrana i 9. divizije bilo je uspostavljeno stalno sadejstvo neposrednim kontaktom štabova i zajedničkim radom na pripremi odluka o upotrebi snaga. Osnovna podjela zadataka između ove dvije komande proizilazila je iz karaktera samih jedinica i zadataka koje su primile pred početak operacija. Tako je komanda sjevernog Jadrana preuzela na sebe: prikupljanje obavještajnih i izviđačkih podataka, s obzirom na to što se radilo o njenom operativnom području na kojem je imala organizovanu i uigranu mrežu; transport i obezbjeđenje trupa na moru, podršku iskrcavanja i borbi na kopnu u granicama ograničenih mogućnosti naoružanih brodova; zaštitu boka i pozadine iskrcanih jedinica od mogućih prepada i intervencija sa mora; dotur i snabdijevanje iskrcanih jedinica borbenim i životnim potrebama, i evakuaciju ranjenika. 9. divizija sa odredom mornaričke pješadije bila je nosilac napada i likvidacije neprijateljskih garnizona i utvrđenih rejona na otocima; odred mornaričke pješadije je u saglasnosti sa komandom divizije dobivao samostalne zadatke na taktičkim pravcima i za njih odgovarao pomorskoj komandi; sa susjednim brigadama divizije organizovao je sadejstvo.

SAVEZNIČKE POMORSKE SNAGE NA JADRANU

Velika Britanija je tokom 1944. godine na našem dijelu Jadrana, najprije sa bazom na Visu, a zatim na Istu, držala promjenljivi broj snaga. Najčešće je to bilo 5 do 6 torpednih čamaca, motornih topovnjača i patrolnih brodova, povremeno do 4 manja razarača, 10 desantno-jurišnih brodova i sredstava, među kojima do 3 broda za artiljerijsko-desantnu podršku i jedan komandni brod. Njihova dejstva na ovom dijelu Jadrana bila su u skladu sa dozvolom Vrhovnog štaba. Koncem 1943. i početkom 1944. godine te snage su imale određeni utjecaj u odbrani Visa, a njihovo prisustvo na Jadranu davalo je stabilnost našim komunikacijama sa Visa za južnu Italiju. U nekoliko prodora u Kvarnerić jeseni 1944. godine nanijele su gubitke njemačkim pomorskim snagama i tako stvorile povoljnije uslove za naša dejstva koja su se u jesen i zimu 1944/45. godine sve više intenzivirala na području Kvarnera i Kvarnerića. U ovim dejstvima i sadejstvu sa našim snagama bilo je nerazumijevanja, nesporeduma, pa čak i sudara na moru. Međutim, sve to ne može osporiti doprinos savezničkih pomorskih snaga u borbi sa njemačkim snagama na našem dijelu Jadrana.

Stvari su se sasvim izmijenile pred i u toku završnih operacija. Saveznici su još imali mnogobrojan odred brodova u Zadru, više-manje neaktivan. Nama su u završnim operacijama bila potrebna desantno-transportna sredstva za prevoz tehnike koja se teško ukrcavala na naše jedrenjake i, brodovi za artiljerijsku podršku prilikom iskrcavanja i u borbi u utvrđenim rejonima poslije iskrcavanja. Bilo je odlučeno da im se predoče problemi i zatraži pomoć.

Nekoliko dana prije početka završnih operacija, u Zadar su uplovila 3 desantna broda za artiljerijsku podršku i 3 desantna tenkonosca za transport artiljerije, vozila i druge teže tehnike. Ova sredstva bila su određena da sadejstvuju jedinicama 4. armije i mornarice na obalnom i otočkom pravcu. U Ankoni, gde se nalazio britanski pomorski štab za komandovanje snagama na sjevernom Jadranskom, sa jednom flotilom lakih pomorskih snaga bio je baziran i divizion od 8 motornih topovnjača bivše jugoslovenske mornarice.

Po sporazumu Vrhovnog komandanta NOV i POJ i komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju, koji je bio zaključen u Beogradu, ove su jedinice bile dužne da izvršavaju zadatke koje bi im postavila naša komanda mornarice. Dogovoreno je da se, ukoliko se tokom operacija ukaže potreba iskoriste za osiguranje na moru. Inicijativa u tom pogledu već je ranije dolazila sa njihove strane. Oslobođilački rat bližio se kraju, pobjeda je bila na domaku, pa su htjeli nešto doprinijeti. Međutim, one će zajedno sa britanskim snagama, pod čijim su utjecanjem još bili, poslije borbi za Pad pokazati sve manje interesa, a poslije borbi za Rab biti će isključene iz daljnjih operacija. Bilo je očito da Saveznici žele odužiti naše napredovanje prema Istri. Tako je najteži dio završnih operacija — napad na Lošinj i Cres i iskrcavanje u Istru — izvršen isključivo našim snagama, gdje se najrazličitijim improvizacijama i vanrednom upornošću nadoknađivao kvalitet i broj pomorskih sredstava.

TOK DEJSTAVA, REZULTATI I ISKUSTVA

Planom operacije je predviđeno da se do 15. aprila oslobode Pag i Rab, a jedinice koje su nastupale preko Like izbiju na liniju Bihać — Vrhovine — Otočac; do 20. aprila Lošinj, Cres i Krk i izbiju pred Rijeku, a do konca maja da se oslobode Istre, Slovenačko primorje i Trst.

Tempo operacija odvijao se znatno brže i stalno je narastao. Razbijene njemačke snage na ličkoj visoravni i otocima pružile su prvi sljedeći snažan otpor na Rječini. Moral naših jedinica stalno je rastao kako su se redale pobjede i osjećala nemoć neprijatelja da im se odupre. Prva faza završena je oslobađanjem Raba i Senja 3 dana prije roka, druga faza 9 dana prije izbijanjem na Rječinu i oslobađanjem otoka Krka, Cresa i Lošinja. Kao što je poznato, naše snage ušle su u Trst 1. maja, a njemački otpor u gradu prestao je 3. maja kada je i odred mornaričke pješadije ušao u Pulu. Ovde je otpor trajao do 7. maja kada je odbrana bila prisiljena na predaju, a jednovremeno je kapitulirala i korpusna grupacija kod Ilirske Bistrice, čime je prestao svaki organizovani otpor pred frontom 4. armije.

Ma koliko da su nam pripreme izgledale potpune, ipak su brigadama 9. divizije ovo bila prva zajednička dejstva sa mornaricom. Sigurno je da bi brigade 26. divizije ove zadatke na početku operacije bolje izvodile jer su već imale iskustva u sadejstvu sa mornaricom. Međutim, i brigade 9. divizije vrlo brzo su sticale potrebna iskustva. S pravom se kaže da u ratu dan vrijedi za mjesec, a mjesec za godinu. Prilikom iskrcavanja na Lošinj, Cres i Istru brodovi, pješadija, artiljerija i mineri su već bili uigrani timovi. Ukcrcavanje, sjedinjavanje na moru, pokreti i napadi tekli su skladno i koordinirano.

Nedostatak broskog prostora odlučit će da se u nastavku dejstva ide najprije na Krk, a zatim na Lošinj i Cres. Nama je izgledalo da je trebalo prije ići na Lošinj i Cres, pa smo to i predlagali. Komandant armije, na sastanku u Senju obrazlažući svoju odluku, istakao je da su se snage 4. armije izdužile i otkrile desni bok, da su sada na svega jednoj komunikaciji uz obalu u Hrvatskom primorju, da se još osjeća jak pritisak njemačkih snaga sa sjevera na bok armije i u zaključku naglasio da je neophodno proširiti armijsku osnovicu prije početka napada na njemački korpus na Rječini. S nezauzetim Krkom ne samo što je bila stiješnjena komunikacija uz more, već se sa njega moglo dejstvovati po prostoriji s koje će jedinice podilaziti za napad na Rječinu, imati razmještene rezerve, pozadinske baze i ostale elemente borbenog poretka.

Gubitkom otoka Krka i početkom borbi na Rječini, Nijemci su izgubili svaku mogućnost baziranja pomorskih jedinica u Rječini i morali su ih povući iz Riječkog zaliva, što je bila još jedna prednost odluke da se prvo napada Krk.

Poslije uspješno završenih borbi na otocima Cresu i Lošinju naše jedinice na sjevernom dijelu otoka Cresa nalazile su se razdvojene od Istre morskim kanalom širokim svega 3 milje. O iskrcavanju u Trst razmišljalo se u štabovima od početka operacija. Stavljani sada u situaciju da izvrše neposredne pripreme, njima nijesu izmakle iz vida neke karakteristike rejonu gdje će se iskrcavati.

Cres na tom dijelu nema podesnih luka ni mjesta za ukrcavanje, obala Istre, na drugoj strani, je vrlo strma i također, bez podesnih mjesta za iskrcavanje, naročito tehnike. Njemački garnizoni u Plominu, Medveji, Ičićima i Lovranu, a još više minske prepreke u moru, stijesnili su zonu prevoženja na svega dvije hiljade metara i uputile prve konvoje tokom prve i druge noći na samo jedno malo pristanište — Brseč. Mjesto prevoženja je potpuno otkriveno prema otvorenom moru i Nijemci su mogli, bez rizika, privući svoje ratne brodove iz Pule uz istarsku obalu i nanijeti nam krupne gubitke, pa čak spriječiti iskrcavanje. Rejon se uz to nalazio i u dometu obalske baterije iz Ičića.

Da li su Nijemci sve ovo uočili i da li će iskoristiti prednosti koje im se pružaju? Ovo pitanje se postavljalo tim više kad se uočilo da se 97. korpus već osam dana žilavo bori na Rječini i da je potpuno zakočio napredovanje glavnine naše 4. armije. Dakle, po svaku cijenu neprijatelj će braniti prodor naših snaga u Istru i prema Trstu, a na tome dijelu, svega tri milje od istarske obale, su mu krupne snage. Odluka komandanta armije, u situaciji kad je glavnina armije bila

zaustavljena pred Rijekom, da dejstva prenese na krila, sjeverno od Snježnika i Ilirske Bistrice na desno krilo i preko Cresa u Istru na lijevo krilo, iznenadila je njemačkog komandanta korpusa. Iskrčavanje u Istru, zbog nevremena i nedostatka broskog prostora, produžilo se od 25. do 29. aprila za operativne a sve do 4. maja za pozadinske dijelove. Dovoljno vremena da neprijatelj dovuče kopnene i pomorske snage i zakoči iskrčavanje, i tako našim snagama ne ostavi za izbor gotovo nikakvu alternativu da uspješno izvrše zadatak na ovom pravcu.

Na kopnu su, iako prekasno, pokušali nešto učiniti. Drugi dan poslije početka iskrčavanja, iz Pule je upućen u tom pravcu ojačani pješadijski puk iz 97. korpusa sa kojim se 4. brigada 9. divizije sukobila 27. aprila u rejonu SV. Nedjelja i Strmac. Na moru nijesu za sve vreme iskrčavanja ništa preduzeli, osim što je obalska baterija Ičići tukla veoma tačnom vatrom naše brodove uz istarsku obalu i u vožnji između Mošćeničke drage, Brseća i rta Jablanca na Cresu.

Iskrčavanjem u Istru zajednička dejstva sa 9. divizijom bila su završena. Ona se dijelom snaga uputila u pozadinu njemačkih snaga koje su se borile na Rijeci, a glavninom krenula preko Istre na Trst. Odred mornaričke pješadije i flotile naoružanih brodova i patrolnih čamaca sa dva bataljona operativnog sektora za Istru koji su se tu već nalazili i krenuli na Pulu. Poslije nekoliko dana žestokih borbi ove snage će konačno 7. maja 1945. savladati posadu koja se vrlo uporno branila u utvrđenjima i zarobiti 2.200 Nijemaca. Pula je imala status „utvrđenog mjesta” i smjela se napustiti samo po odobrenju Hitlera i ličnom naređenju komandanta grupe armija.

Napad na Pulu kao izrazito utvrđenu pomorsku bazu može biti predmet posebnog članka. Na ovom mjestu treba reći da se nije dovoljno i blagovremeno uočilo u pomorskoj komandi, koja je bila odgovorna za operacije u južnoj Istri, da je napad na dobro utvrđenu i branjenu bazu Pula, ako se neprijatelj odlučio da je uporno brani, mnogo teži nego napad na bilo koji utvrđeni rejon na otocima. Napad na takovo utvrđenje može početi poslije dobro i solidno izvršenih priprema i sa dovoljno snaga koje mogu stvoriti povoljan odnos i nadoknaditi nedostatak težih kalibara artiljerije i avijacije.

Procjena situacije očito nije dozvoljavala da se odugovlači sa napadom, jer je Pula mogla postati uporište snaga koje su i pokraj pobjedničkog marša naše armije još imale krupne pretenzije prema našoj zemlji, naročito njenim novooslobođenim dijelovima. Našem komandovanju nijesu bile nepoznate kombinacije i pripreme koje su se vršile uz znanje savezničkih armija u Italiji. Dakle, politička više nego vojna procjena situacije dovela je do zaključka da se izvrši napad na Pulu ili, preciznije rečeno, na utvrđenje na poluotoku Muzil, koje se nastavlja na grad i predstavlja najutvrđeniji dio baze sa vrlo solidnim starim austrougarskim utvrđenjima i novoizgrađenim bunkerima, opasanim bodljikavom žicom i sa nekoliko redova mina, i likvidira njemačka odbrana.

Vojnički gledano neprijatelj je bio izolovan, nije se mogao probiti morskim ni kopnenim putem. Pokušaj dijela snaga da se izvuče morem bio je osujećen od naših naoružanih brodova i artiljerije sa

kopna gdje su mu potopljena 4 broda. Iz isturenog utvrđenja kraj Pule, na krajnjem jugu Istre, neprijatelj nije imao uticaja na dejtva drugih njegovih snaga, a mornarička pješadija likvidacijom ovog utvrđenja završavala je svoj ratni zadatak i nije bilo potrebe da se žuri. Najzad, kada se neprijatelj, poslije pregovora o predaji grada, povukao na poluotok Muzil bilo je očito da se namjerava boriti do kraja.

Kad je odlučeno da se napada Muzil, svi bataljoni odreda mornaričke pješadije još nijesu bili pristigli, a artiljerija koja je također kasno prebačena sa Cresa u Istru predugo se zadržala na putu do Pule. I da su pristigle sve snage, uključivši i dva svježja bataljona mornaričke pješadije iz Dalmacije i dva istarska bataljona, odnos snaga nije mogao biti ni 1 : 1. Napominjem da smo u napadu na utvrđene rejone na otoku Rabu postizali odnos 6 : 1.

Međutim, i da se postigao odgovarajući odnos, jedva da bi to nešto više značilo, jer je poluotok Muzil odvojen od Pule sa svega nekoliko stotina metara uskom i jako tučenom prevlakom preko koje se jedino moglo napadati. Iskrčavanje na Muzil sa mora nije dolazilo u obzir jer je on preuzak, obale su mu strme, a svi prilazi tučeni iz utvrđenja. Objektivno, uslova za napad, kad se neprijatelj već jednom zatvorio u utvrđenje Muzil, nije bilo.

Zaključak može biti samo jedan — trebalo je blagovremeno imati podatke o neprijatelju u Puli i pripremljen plan koji bi obezbijedio da se snage odreda sa potrebnim ojačanjima što prije dovuku u rejon Pule i odmah preduzmu energičan napad na garnizon, prije nego što se neprijatelj zatvori u utvrđenje. Kad to nije postignuto trebalo ga je blokirati i ne forsirati napad.

Ipak, napad i gubici u borbi za utvrđenje Muzil za odred mornaričke pješadije nisu bili uzaludni. To je predstavljalo značajno borbeno iskustvo u izgradnji mornaričko-desantne pješadije, a borcima i starješinama odreda krunu borbenog puta i zadovoljstvo da je pred njihovim napadima kapitulirala posada od 2.500 njemačkih vojnika od čega je 2.200 zarobljeno, a oko 300 poginulo.

Njemačke pomorske snage za sve vreme dejstava na otocima i obali jedva da su se osjetile — bilo je svega nekoliko borbenih dodira.

Postavlja se pitanje — kako se moglo dogoditi da se pomorske snage ne angažuju dok se kopnene žilavo bore na obali i otocima? Sigurno je da borbeni moral njemačkih pomorskih snaga nije bio slabiji od jedinica na kopnu. To se uostalom vidi i po tome što se prilikom povlačenja ispred naših snaga iz Pule i Trsta prema Veneciji nisu htjeli predati ni saveznicima, već su većinu brodova nasukali ili potopili na ušću Soče i Pijave. Opći odnos snaga na moru, pogotovo na našem dijelu sjevernog Jadrana i međutočkom području kuda su se kretali naši konvoji, sasvim im je omogućavao dejstva, naročito poslije oslobođenja Raba kada savezničke snage više nijesu učestvovala u borbama. Posebna šansa im se pružila kad su se, na relativno dugim rutama i vrlo sporim konvojima, prebacivale trupe na Lošinj i Cres i prilikom iskrčavanja naših snaga u Istru.

Odgovor na ovo pitanje leži, po mom mišljenju, u slabo riješenoj organizaciji komandovanja pomorskim snagama i odsustvu zajedničkog plana upotrebe svih snaga u protudesantnoj odbrani.

Mornarička komanda JUG sa sjedištem u Trstu, najstarija mornarička komanda na jugu Evrope, svojevremeno odgovorna za čitav sredozemni basen, u januaru 1945. preuzela je neposredno pod svoju komandu preostale pomorske snage bazirane glavninom u Trstu i Puli, a dijelom u Rijeci, Lošinj i Cresu. Komandovanje je bilo suviše centralizovano postavljeno da bi se obezbijedilo potrebno sadejstvo sa snagama KoV u odbrani obale i otoka. Dogodilo se da njemačka grupacija pred frontom naše 4. armije, kojoj je jedino pretila opasnost od desanata u sjevernom Jadranu, nije imala organizovano neposredno sadejstvo sa pomorskim snagama u odbijanju i sprečavanju desanata.

Ponovilo se i ovog puta, kao što je to bio čest slučaj u novijoj pomorskoj historiji, da se neaktivne i „sačuvane” pomorske snage u ratu koncem rata uhvate kao plijen. Tokom 1. maja 1945. one su isplivale iz Pule, sjedinile se sa onima iz Trsta i uputile se prema Veneciji, gdje su dugo odbijale da se predaju savezničkom pomorskom sastavu koji ih je presreo. Od oko 40 ratnih brodova raznih vrsta, samo manji dio se predao, dok su se drugi nasukali ili potopili.

Ako bismo izvlačili neka najopštija iskustva iz uloge jugoslovenske mornarice u završnim operacijama i njenim dejstvima na krilu armije, trebalo bi istaknuti:

— da su plovni sastavi borbenih i transportnih brodova i sredstava, iako vrlo skromnih mogućnosti, obezbijedili na čitavoj dubini operacije ne samo njeno praćenje otočkim i obalnim pravcem na kome su napredovale snage jedne kompletne divizije, nego su u najkritičnijim periodima obezbjeđivali manevar i zamah armijske operacije (oslobođenje Krka i proširivanje osnovice za vreme podilaska i napada na Rječinu, i iskrcavanje u Istru radi obuhvata i obilaska njemačkog korpusa na Rječinu);

— da je armijska operacija bila u cjelini oslonjena na snabdjevanje morem, jer joj to slabe i nerazvijene kopnene komunikacije uz obalu i preko sjeverne Dalmacije, Like i Gorskog kotara nijesu omogućavale; i u savremenim uslovima, pri razvijenijim drumskim komunikacijama i sredstvima transporta, u sličnim dejstvima armije duž obale, najverovatnije će ceste biti zauzete borbenom tehnikom i pokretima operativnih dijelova prvih ešelona i rezervi, a dotur i snabdjevanje će se oslanjati na pomorske komunikacije, kojima još sa mnogo manje teškoća mogu teći velike količine tereta kakav je potreban savremenoj armiji;

— ulazak naših brodova u Trst 5. maja 1945. prije drugih savezničkih pomorskih snaga, makar i simbolički, jasno je označio naše prisustvo i na moru i kompletirao postavljeni cilj završnih operacija — oslobođenje naše cjelokupne etničke teritorije koja van sumnje uključuje i naše obalno more;

— iskustvo završnih operacija, kao i sva ranija iskustva pokazuju nam da je južni dio Istre sa Pulom od neposrednog interesa za pomorske snage i komandu koja je odgovorna za jadransko pomorsko vojište, dok je od manjeg interesa za armiju koja organizuje napad ili odbranu po pravcima na kopnenom frontu (njemački 97. korpus povlači iz južne Istre i Pule svoje snage na pravac Rijeka — Trst, a ostavlja Pulu mornarici da je brani; 4. armija glavninom snaga najkraćim pravcem prodire ka Trstu prepuštajući dejstva u južnoj Istri i Puli jugoslovenskoj mornarici);

— komandovanje jedinicama jugoslovenske mornarice u završnim operacijama bilo je riješeno adekvatno postavljenim zadacima i snagama koje su učestvovala i predstavlja aktuelno iskustvo za komandovanje mornaričkim snagama koje dejstvuju na primorskom krilu armije; sigurno je da smo raspolagali savremenijim udarnim snagama na moru, komandovanje se moglo i drugačije postaviti, na primjer, formirati poseban združeni odred ili taktičku grupu; međutim, iskustvo pomorske komande sjevernog Jadrana govori da nije potrebno uz operativno-teritorijalnu komandu imati i posebnu i uporedo sa ovom komandu za pomorske udarne snage ako one dejstvuju na istom operativnom području.

Viceadmiral
Branko MAMULA

LITERATURA

Vojna enciklopedija, knjiga 6; *Pomorska enciklopedija*, knjiga 5; *Zbornik dokumenata NOR*, tom 8, knjiga 3; *J. Vasiljević — Dejstva na Jadranu u NOR*; *Dadley Pope — Flag 4*; članak *J. Černog, armirala u penziji — Mornarički glasnik* br. 3/65.